

ורכב מאמינים

עלון שבועי מבית בני אמונים

פרשת תצוה

פניני אמן ותפלה בפרשה

מאוצרות אמונים

בתפלת שמונה עשרה ושומע קדיש או קדשה מפי שליח הצבור, עליו להמתין בשתיקה ולכונן למה שאומר שליח הצבור, ובכך יצא די חובת קדשה ואמן הא שמה רבא, מדין 'שומע פְעוּנָה'.

בעלי התוספות (ברכות כא ב ד"ע) תמהו על רש"י שאם אכן דינו פְעוּנָה, מדוע לא נחשבת עניה זו כ'הפסק' בתפלת שמונה עשרה? ולפי האמור אפשר לתרץ, שאף שלגבי אמירת דברים שבקדשה נחשבת השתיקה כ'מחשבה טובה' שהקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, לענין ה'הפסק' - האסור, דין השתיקה היא כ'מחשבה רעה' שאינה מצטרפת למעשה, ולפיכך אינה נחשבת כ'הפסק'.

נחל קדומים; עין אליהו שבת קמא א

לזכור את ה' במאה הברכות

"וַיִּשָּׂא אֶרְחוֹן אֶת שְׁמוֹתֵם לִפְנֵי ה' עַל שְׁתֵּי כַתְּפֵי לְזָכְרוֹ" (כח ב)

"לזכור" - שיראה הקדוש ברוך הוא את השבטים כתובים לפניו ויזכר צדקתם" (רש"י).

הזכרה זו למה היא נצרכת, וכי יעלה על הדעת חליקה שיש שכחה לפני פסא פבודו?

באר המשגיח רבי יחזקאל לוינישטיין:

רצה הקדוש ברוך הוא להורות לישראל, שכפי שהוא קבע את שמם על החשן כדי לזכורם, אף שבדאי אין שכחה לפניו, כך הם מצויים לעשות מצדדים פעולות שבאמצעותן יזכרו את העבדה הידועה והמפורסמת לכל - שיש בורא ומנהיג לעולם. משום כך תקנו לנו חכמים לברך מאה ברכות, כדי שזכור טוב ושוב מיהו הן והמפורסם אותנו, מחיה אותנו ומספק את כל צרכינו.

אור יחזקאל ח"ה עמ' רפא

קרבנות על פי 'הדבור'

"וְזֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְמַדְּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לַחַם פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר וְאַיִלִם שְׁנַיִם תְּמִימִם" (כט א)

תבת: 'הדבר' נראית לכאורה כמיתרת, שכן יכולה הייתה התורה לכתוב: "וזה אשר תעשה".

פרש רבנו בחיי כי בכך רמזה התורה על היום שבו לא יהיו לישראל משכן או מקדש שבהם יוכלו להקריב קרבנות, שאז תהיה פפרתם באמצעות 'הדבר אשר תעשה' - הדבור אשר יחשב להם כאלו הקריבו קרבן, הלא הוא הודיע על החטא הנחשב בהקרבת פרים, כפתוב (הושע ד ט): "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשאו עון וקח טוב וגשלתמה פרים שפתינו". וכן כתב בעל ספר חרדים: "והודוי יקרא קרבן דכתיב: וגשלתמה פרים שפתינו".

פד הקמח' ערך ודוי; רבנו בחיי; חרדים' מצות החטובה פרק ב

אמן' - ה'הלום' שבכתר התפלה

"והטור השני נפך ספיר ויהלום" (כח ה')

דורשי רשומות אמרו: 'הלום' בגימטריה 'אמן'. רמז לחשיבותה של האמן' כפי שאמרו חכמים (דבר ז א): "אין גדול לפני הקדוש ברוך הוא יותר מאמן שישראל עושים". כפי שה'הלום' שבפ' בחשן, כך האמן' היא כ'הלום' המשבץ בכתר התפלה שאותו מגישים עם ישראל בכל יום ויום לפני מלכו של עולם, כפי שאמרים בתפלת מוסף של שבת 'כתר יתנו לך ה' אלקינו...".

וכך היה אומר האוהב ישראל מאפסא:

בעולם הזה אין אדם יודע להעריך את גדל מעלתה של ענית אמן; שומע הוא ברכות לרב, ולעתים אינו שות לבו לענות אמן אחריהן. בבוואו לעולם העליון, עת יבחר לראות עד כמה חשובה כל 'אמן' לפני ה', בודאי יתחרט עד מאד על הזלזול שהפגין, אף אז יהיה מאחר מדי. משולים אנו לאדם שנקלע למקום שבו מתגלגלות אבנים קרות כחול אשר על שפת הים, ובסכלותו לא שות אל לבו להתכופף, להרים אחרות מהן ולקחת אותן למקום מגוריו ששים שוין נאמד בהון רב. עלינו לדעת כי את הצער שחש אדם זה בשבוב לביתו, נחוש אף אנו בשבובנו לעולם העליון, כשנזכר לדעת מה רב ערפה של כל ענית אמן.

לכן רמז הפתוב בתהלים (מכו ו): 'הלוך' לך ובכה נשא משך הדע בא יבא ברנה נשא אלמתי'. המזלזל בענית אמן בעולם הזה, אזי כאשר 'הלוך' לך לבית עולמו, ובכה" - יבכה ויתחרט על שלא השפיל לאסף עוד ועוד אמינים. אולם מי שהוא 'נשא משך הדע' - שבעודו בעולם הזה זכה להפיר בעבדה שאף שאמן' היא מלה קטנה, הרי היא פ'רוע' קטן שעתיד להצמיח עץ ענק, ועל פו הקפיד להקשיב היטב לכל ברכה ולענות אמן אחריה, אזי 'בא ברכה' לעולם העליון, כשהוא 'נשא אלמתי' - את אותן רכבות אמינים שגדלו ונעשו פאלמות גדולות.

ספר הפנים' קר"י מאוסטר'האן אות לא; שיער' נסים' ח"א עמ' רפא

ונושמע קולו - באמן'

"ונושמע קולו בבאו אל הקדש לפני ה' ובצאתו ולא ימות" (כח לה)

רבי חיים אפרים בלאטי הי"ד מדיני טורנגליא שבסלובקיה דרש מכתוב זה רמז על מעלתה של ענית אמן:

בשכר 'ונושמע קולו... לפני ה' - בענית אמן, מבטח לאדם: 'ובצאתו ולא ימות' - בצאתו מן העולם יפתחו לפניו שערי גן עדן, ושם יהיה חלקו בין הצדיקים שאף במיתתם קרויים חיים, כפי שהבטחנו (שבת ט ב): 'כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן'.

אשל חיים

נר למאור' - מן התורה

"להעלת נר תמיד" (כו כ)

לשון הפתוב 'נר תמיד' נשמעת כהבטחה שלעולם ידלק נר במקדש. ויש להבין, הלא חרב המקדש בעוונותינו? באר השל"ה כי הקדוש כי רמזה התורה ככך למצות הדלקת נרות בבית הפנסת המקנה 'מקדש מעט' בשעת התפלה - שהיא כנגד עבודת הקרבנות בבית המקדש (ברכות כו ב).

יש בנותן טעם לצטט פאן את אשר הביא הרמב"ה מדברי חכמינו וזרונם לברכה (ראה ירושלמי שביעית ז):

"כתוב אחד אומר (דברי תמים א ח ל): 'ונר הוליד את קיש', וכתוב אחד אומר (שמואל א ט א): 'קיש בן אביאל'; וכי 'נר' היה שמו, והלוא 'אביאל' היה שמו? אלא, אביאל היה רגיל להדליק נרות בבית הפנסת ובבית המקדש ובמבואות האפלות ובזכות זה זכה שאלו בן בנו למלכות, ולכן נקרא שמו נר".

רמב"ה ס' ה; של"ה דרך חיים תוכחת מוסף

ומלמד לאנוש בינה'

"ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהן לו" (כח א)

כתב הטור (אורח קטו) כי אנשי פנסת הגדולה סדרו שבע עשרה תבות בברכת החכמה - 'אתה חונן, כנגד שבע עשרה התבות שברכת פסוק זה העוסק בחכמי הלב שעסקו במלאכת המשכן וכליו.

בדרך זו נבין את הסבה שאנו משתמשים בברכה זו בתאר 'אנוש' שאינו מצוי כל כך - 'ומלמד לאנוש בינה'? פיון שהתבות: 'אשר מלאתיו רוח חכמה' שנואמרו בפסוק זה מכונות כלפי בצלאל, כפתוב (להלן לא ב-א): "ראה קראתי בשם בצלאל...; ואמלא אתו רוח אלקים בחכמה", והלא אמרו חכמים (שמי' מח ד) שאף הפסוק (איוב לב ח): "אכן רוח היא באנוש" נאמר על בצלאל, לכן תקנו בברכה זו לשון 'אנוש'.

חלקי של"ה

מחשבה טובה אינה הפסק'

"וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו" (כח ח)

בדרך רמז פרש רבנו אפרים:

'וחשב אפדתו' - החושב לקום מצוה, 'אשר עליו כמעשהו' - מעלה עליו הפתוב כאלו עשהו. וכפי שאמרו חכמים (קדושין א) שמחשבה טובה - הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, ומחשבה רעה - אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה.

ביסוד זה באר רבי אליהו שיק רבה של לידא את שיטת רש"י (ספ"ה לח ב ד"ה הוא אומר ברוך) כי העומד

פסק הרמ"א (או"ח כד ז): "וילמד בניו הקטנים שיגענו אמן, כי מיד שהתינוק עונה: אמן, יש לו חלק לעולם הבא".

וכתב רבי אליהו הפהן האייתמרי בעל 'שבט מוסר', כי מן המגלה למדנו שאף מרדכי נהג כן כלפי אסתר, שהיה לה כפאב, ולכן רמז הכתוב (אסתר ב ז): "ויהי אמן את... אסתר כי אין לה אב ואם", כתיב: 'אמן' - חסר וא"ו, משום שלא היה לה אב שילמדה זאת, למדה מרדכי לענות אמן' (מנחת אליהו' לא).

ברכות השחר: בקול, בכונה, בחברותא.

בקשות 'הרחמן' (ה)

כרכת הננים לאבות

בסיום בקשות 'הרחמן' נתקנה בקשה מיוחדת על בעל הבית שעל שלחנו אכלנו, ובו גם שלבה ברכה מיוחדת להורינו ואף לנו עצמנו - שפכי שברך את אבותינו ואלוהינו בכל הברכות האמורות בתורה, "כן יברך אותנו כלנו יחד בברכה שלמה ונאמר אמן".

ב'הרחמן' זה יש בטוי מיוחד למצות כבוד אב ואם, שפאשר אנו מבקשים שיתברכו הורינו, מקימים אנו בכך מצות כבוד אב ואם. לפיכך אף הסמוך על שלחן אחרים או על שלחן עצמו מקדיש בו ברכה מיוחדת לאביו ולאמו (עולת תמיד פ"ל).

הזכרת תאר כבוד לפני ה'

בספר חסידים (ח) כתב שאדם המתפלל על אביו החולה, לא יבקש בלשון: "תרפא את אבא מארי", כי אין להזכיר לפני ה' תאר כבוד על האלת. לפי זה יש לתמה כיצד אנו מבקשים כאן בלשון: "הרחמן הוא יברך את אבי מורי?"

בפרוש 'מקור חסד' על ספר חסידים (שם) כתב שאסור זה נאמר דוקא על תפלה הנאמרת בזמן שהורע מזלו של אביו, כגון שקלה, אולם בעת שלום ושלחה צריך להקדים לו שבה. באופן נוסף תרץ בלקוטי מהר"ח (סדר ברהמ"ו) שההקפדה שלא להזכיר בתפלה תארים לאביו, היא רק כשמוזכרים בתפלה את שם ה'. שלא כבבקשת 'הרחמן', שבה אין מוזכרים את שם ה'. עוד כתב הגרי"ח זוננפלד (שלמת חיים סי' קלג) שבספר חסידים אסר להזכיר תבת מארי שהוא לשון אדון, אך לומר 'מורי' אין קפידא, שפגותו היא רק לומר שאביו למדו תורה או הביאו ללמוד התורה.

יש לי כל' אף בחסר כל

ב'הרחמן' זה איננו מסתפקים בבקשה גרידא, אלא מטעימים: "כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל". ויש לברר: היכן התברכו אבותינו בברכת 'בכל מכל כל', ומהי משמעותה של ברכה זו?

אברהם איבנו התברך 'בכל', שנאמר (בראשית כד א): "וה' ברך את אברהם בכל"; יצחק בברכת 'מכל' שנאמר בו (שם כו ל): "ואכל מכל"; יעקב התברך בברכת 'ל' שאמר (שם לג א): "כי חנני אלקים וכי יש לי כל" (ביד מג ח). על כך מבקשים אנו כאן שנוזקה אף אנו, צאצאיהם, להתברך כמוותם "בכל מכל כל" (פרוש מהר"ש שפי"א).

הוסיף ופרש רבי שאול בראף, רבה של קאשוי: אברהם, יצחק ויעקב זכו להיות יחדו בעולם ט"ו שנים (סדר הדורות ב"א קג), ובאותן שנים התגשמה בהם ברכת "בכל מכל כל". זו הגדולה שבברכות, שאכה אדם להיות בטובה ואף לראות את יוצאי חלציו חיים בטובה. על זאת מבקשים אנו ב'הרחמן' זה, שנוזקה כאבותינו להתברך ולראות אף בטובת צאצאיו - "כן יברך אותנו כלנו יחד", וכך תהיה זו 'ברכה שלמה' (הגש"פ טוב דברך).

מאיך טמונה כאן בקשה נוספת: ידוע ההבדל בין עשו ליעקב, שעשו אמר (בראשית לג ט): "יש לי רב", ואלו יעקב אמר (שם פס' א): "יש לי כל". ובאר הפלי יקר' (שם): "עשו אמר 'יש לי רב' - משמע רב אכל לא כל, ואלו יעקב אמר: 'כי חנני אלקים וכי יש לי כל'. לפי שהרשעים אף על פי שיש להם כסף וזהב רבים כחול אשר על שפת הים, חשים הם כל העת שעדין הם חסרים ואין להם כל צרכם, כמי שיש לו מנה ומתאנה למאיתם. אף הצדיקים להפך - אפילו כאשר אף מעט בידם, הם מסתפקים בו ושומחים בחלקם כאלו יש להם כל". חכונה זו גורמת לו לרשע לחטא ולמרד כדי לצבור הון רב, לעמת הצדיק המסתפק במועט ואינו רוזף אחר התענוגים, דמנו פניו לשתב על התורה ועל העבודה. זהו שמבקשים אנו: "כמו שנתברכו אבותינו בכל מכל כל" - שכלם היו שוים במדת ההתפקדות, "כן יברך אותנו כלנו יחד" - שנוזקה אף אנו לברכה שכזו, שאוהי "ברכה שלמה" (הגש"פ 'משש למלה' גני יורק תשי"א).

'ברכה שלמה' שנונתה ב'אמן'

בקשת 'הרחמן' זו מסתימת במלים "ונאמר אמן", ואלו להלן בעשה שלום' אנו אומרים "ואמרו אמן". באר ה'מגן אברהם' (א"ח קפט א, וראה מחזה"ש שם): כאן המברך מבקש שתשרה הברכה עליו ועל בני ביתו, ועל כך אינו יכול לחיב את השומעים לענות אמן אלא לבקש ולעורר: "ונאמר אמן". אולם תפלת 'עשה שלום במומיו' נוגעת לכבוד שמים, ועל כך יכול המברך להורות לשומעים: "ואמרו אמן".

במלים 'בברכה שלמה ונאמר אמן' דרש הדברי ישראל ממוז"ץ (פ"ר נח) שלושה רמזים מעניינים בענינה של ענית אמן:

א. הזהר הקדוש (נלך רפה א) אומר שבזכות ענית אמן בכונה נפתחים פתחי ברכה למעלה ונשפע טפע רב בכל העולמות, ואם כן אפשר לפרש שמבקשים אנו כאן שנוזקה ל"ברכה שלמה" בשכר שאנו נזהרים לענות אמן על כל ברכה.

ב. עוד מלמד ההר (עקב רטא א) שענית אמן על ברכה משלימה את הברכה, ולפיכך רק ברכה הנענית באמן נחשבת ל'ברכה משלמת'. אף דברים אלו נרמזו כאן; באמצעות "ונאמר אמן" בהשבת הברכה ל'ברכה שלמה'.

ג. העונה אמן על ברכה, אסור לו למהר ולהקדים לענותה לפני שסיים המברך את ברכתו. אם עושה כן הרי היא נקראת 'אמן חטופה', ולכן עליו להמתין עד שסיים המברך את המלה האחרונה בברכה (שו"ע א"ח קכד ח). אף הלכה זו נתן לדרש מאן: על האדם להמתין עד שתהיה "בברכה שלמה" - שהמברך ישלים את ברכתו ורק אז "ונאמר אמן".

תפלה גוררת 'מצוה גוררת מצוה'

רבי שלום, איש חנוף מפר המתגורר בשכונת רוממה שבירושלים, הוא מהיהודים שאמנם קצוב והוא מחשב עד לפרטי פרטים. בתפקידו הוא משמש כמפקח חנוכי בכמה מוסדות חנוף, ומלבד זאת הוא נודע כיועץ חנוכי בעל שם אשר רבים נהנים מעצותיו ומהדרכתיו.

סדר יומו העמוס והתובעני אינו מונע ממנו להקדיש מידי שבוע מזמנו היקר יום אחד תמים, שבו הוא נוסע לעירת מולדתו השוכנת אי שם בצפון הארץ. שם הוא שוהה מבקר עד ערב בבית הוריו הקש"שים כדי להנעים את זמנם ולסייע בידם בכל הנצרך.

כדי להגיע לבית הוריו עליו לנסע באוטובוס הנוסע מירושלים לצפון הארץ. אוטובוס זה יוצא פעם אחת בכל בוקר, בשעה תשע, מהתחנה המרכזית הסמוכה למקום מגוריו. אם רבי שלום לא מספיק לעלות על האוטובוס, עליו להטלטל בכמה אוטובוסים, עבדה הגורמת לו להגיע ליעדו בשעה מאחרת ביותר, לאחר נסיעה ארכה ומתישה.

מספר רבי שלום: "בדרך כלל אני מקפיד מאד להיות בתחנה כמה זקות לפני הזמן כדי שאוכל להספיק לעלות לאוטובוס בנחת. אולם באחד הימים ארעה תקלה בלתי צפויה שביגנה נאלצתי לצאת באחור מהבית. רצתי כל עוד נשתי בי לעבר התחנה המרכזית, אולם עוד טרם הגעתי למקום הביתי פי אשר יגרת בי בא לי מבט מהיר בשעון הספיק לי כדי להבין שהאוטובוס המבקש נסע לדרך.

כמה שניות של הלם חלפו עד שהתישבה דעתי. הייתי אובד עצות. ידעתי כי הורי ממתנים לי וכי לא יעלה על הדעת מבחינתם שאדלג על הקשור השבועי בביתם. ולפתע נזכרתי במלים שאני עצמי אמרתי פעמים כה רבות לתלמידים ולהורים: 'לפני כל פעלה שתעשו, הקדימו לה תפלה'.

ממחשבה למעשה; התפללתי מעמיק לבי להשם יתברך שיאיר את עיני ויבריק במחיר רעיון אף להגיע לבית הורי בזמן הפייעד, ותפילתי התקבלה. נזכרתי בר' שמואל, ידיד נעורי שאותו פגשתי לפני כמה חודשים בעיר הולדתי. ר' שמואל מתגורר בשכונת רמות, ובמהלך שיתחנו הוא ספר לי שאף הוא נוסע מפעם לפעם לבקר את הוריו. החלטתי לנסות אף מאלי ולהתקשר אלי - לא היה לי הרבה מה להפסיד.

לרב שמחתי ואשרי השיב רבי שמואל על אתר כי אכן, ממש ברגע זה הוא מתניע את רכבו כדי לצאת לבקור אצל הוריו, והוא מוכן בשמחה לאסוף אותי מביתו. ר' שמואל, ידיד נעורי, לא היה לי רב, אלא חן וחסד, ומצוה זו גררה עבורי מצוה נדירה של הצלת חיים של נפש מישאל - ילד יהודי שלא טעם טעם חטא".

יו"ר העמודים וחשוקיהם' זו עמ' קיט